

The History of Polish “The Dictionary of Slavic Antiquities” in a Quarter of a Century since its Inception

“The Dictionary of Slavic Antiquities” is an encyclopaedic summary of the current state of knowledge about the history and culture of the Slavs on a global scale. The first attempts to create this dictionary were undertaken in 1927 but only its post-war concept was fully successful. This article presents the course of work on the dictionary, the stages of its creation, as well as the specifics of the entire publishing process.

DOI: 10.31168/0459-6.31

М. Китанова (София, България)

Българската етнолингвистична лексикография през новото хилядолетие

Основна дейност на членовете на Секцията за етнолингвистика към Института за български език «Проф. Л. Андрейчин» е развиване на етнолингвистичната лексикография. В последните двайсет години са изработени четири речника — три тематични и един азбучен.

Тематични речници

1. **Тематичен речник на термините от народния календар** / П. Легурска, М. Китанова. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2008. 150 с. ISBN 978-954-322-079-3.

2. **Човешкият живот — раждане, сватба, погребение: Тематичен речник на семейната обредност** / П. Легурска, Н. Павлова, М. Китанова. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2012. 166 с. ISBN 9789543225484.

Тези речници са предизвикателство към традиционната лексикография. Разработени са на идеографски принцип. Термините се разглеждат като част от семиозиса на определени обреди и вярвания, свързани с другите културни елементи: действия, лица, предмети, места. Лингвистичният материал се инвентаризира по три основни признака: по мястото на народния термин в обредния цикъл като ментално пространство, по неговата етническа семантика, изразена в интерпретацията, и по географско разпространение. Като първи етап от работата върху тематичните речници е изработен езиков модел на термините на народния календар. Структурата на речника се състои от четири цикъла: Есенен цикъл (Симеоновден — Андреевден); Зимен цикъл (Андреевден — Трифоновден); Пролетен цикъл (Трифоновден — Гергьовден); Летен цикъл (Гергьовден — Симеоновден). В тематичната част отделните народни празници са представени чрез ключови думи — народни термини, разпределени по следните рубрики: регионални названия на празника, обредни действия, обредни лица, обредни предмети, обредни места. В основата на ономаσιологичната схема на циклите лежат определени семантични доминанти, които са ключови в рамките на съответния цикъл като ментално пространство и са отделени с шрифт. Екскерпирани са от писмени източници въз основа на «езиково изразяване с народен термин» и са предварително обобщени.

Антропологичните цикли «Раждане. Сватба. Погребение» разкриват човешкия живот от началото до неговия край. Предлаганата ономаσιологична картина е втора част от проекта, посветена на изучаването на културната лексика в идеографски аспект. В представената ономаσιологична картина са съвместени народните термини, свързани с части от жизнения цикъл на човека. Материалът е екскерпирани от писмени източници и архиви. Структурата на трите части на речника е еднаква: 1. Народни термини за обреди,

обредни лица, предмети, места и действия преди съответния цикъл. 2. Народни термини за обреди, обредни лица, предмети, места и действия по време на съответния обреден цикъл. 3. Народни термини за обреди, обредни лица, предмети, места и действия след съответния обреден цикъл. В рамките на всяка рубрика се привеждат подрубрики, съответстващи на последователността от действия, характерни за съответния цикъл, извлечени от етнологжки източници и допълнително осмислени в самостоятелна конструкция.

3. Етнолингвистичен речник на българската народна медицина / М. Витанова, В. Мичева, Й. Кирилова, К. Мичева-Пейчева, Н. Николова. София: Академично издателство «Проф. Марин Дринов», 2021. 368 с. ISBN 9786192450960.

Условно речникът може да бъде разделен на две части — диалектна и етнолингвистична. В диалектната част са представени названия на болести, симптоми, състояния и действия, свързани с нарушаването на основната жизнена дейност на човешкия организъм, болните лица, практиките с лечебна и профилактична функция. Втората част включва названия на болести, симптоми, състояния, действия, причинени според народните вярвания от нечисти сили, магии, урочасване или преминаване през нечисти места, както и демоните, нечистите сили и нечистите животни, предизвикващи болести. Представени са светците лечители, лечебните практики, предметите с апотропейна функция и др. Материалът е подреден в тематични рубрики и подрубрики. Например в рубриката «Човек, болест, здраве» се разглеждат названията за здрав и болен човек. В рубриката «Болест» са систематизирани названията за хиперонима болест, за епидемия, за болестта според нейните характеристики като начин и продължителност на протичане, названията на различните видове болести (на дихателната система, сърдечно-съдови, кожни, детски болести и т. н.) и др. При определянето

на видовете болести авторите са използвали «Международна класификация на болестите. Десета ревизия». Отделно са представени болестните симптоми, лицата, които страдат от различни болести, физическите недъзи, действията, свързани с нарушаването на нормалната жизнена дейност на организма, лечебните средства, лечителите — общи названия и специализирани названия на лечители за отделни заболявания, действията и състоянията, свързани с лечебния процес, и т. н.

Основният принцип при оформяне на речниковите статии в «Етнолингвистичния речник на българската народна медицина» е ономасиологичен — от значението към формите. Статиите започват с речниковите дефиниции, след което се представят съответните названия, като в скоби се описва и тяхното географско разпространение или се посочва източникът, от който е експерпиран материалът, напр.: ‘болест с висока температура и силни тръпки, треска’ — *тресàвица* (ПРОДД), *трèска* (Тръстеник, Плевенско), *трèска* (Банат), *тръòска* (Ардинско, Девинско, Смолянско), *трèскавица* (Долно Тлъмино, Босилеградско), *трясàвица* (ПРОДД); ■ *ба̀ба др̀усла* (БЕР I), *ба̀ба Трèска* (Тетевен), *добр̀ава* (БЕР I), *добр̀уха* (БЕР I), *гроз̀ница* (Брезнишко, Пиротско, Трънско, Царибродско); ♦ *огница* (ЙЗл, ГЦ, ТД, ЛД), *студеница* (ПД), *студенъ* (С), *тресавица* (СЕ, ПД).

Структура на речниковите статии

При тълкуването на думите са използвани главно два вида дефиниции — описателни и синонимни. Описателните дефиниции са основният тип в речника. Синонимните дефиниции, при които значението на названието се тълкува със съответния книжовен синоним, се срещат по-рядко, например при ‘епидемия’, ‘безплодие’, ‘главоболие’, ‘кръвотечение, кръвоизлив’, ‘обрив’, ‘мехур’, ‘запек’, ‘кашлица’, ‘сироп’, ‘аспирин’, ‘хинин’ и др.

Диалектните названия са подредени по азбучен ред. Словосъчетанията не се отделят самостоятелно, а се включват на съответното място в азбучния ред. След всяко название в скоби е представено географското разпространение или източникът, от който е ексцерпирано.

В Речника след знак ■ се привеждат всички названия заместители на думата табу за болест: ‘заразна болест с обрив по кожата и лигавиците, шарка’ — *бѝмбиль, бобѝца, богѝне, богѝнка, больчица, брусеница, бруснѝца...* ■ *баба Писана, ба̀ба Пѝсанка, ба̀ба Сѝпка, ба̀ба Ш̀ара, ба̀ба Ш̀арка, бабичка, бабичката, кака, л̀ели, л̀еличка, л̀еля, майчица, ма̀слена, мѐдена, медена-маслена, мѐдена и ма̀слена, мѝлата мѝйка, мѝлата мѝйчица, сестричка, сла̀дка и мѐдена, ѹбаи сестрички, цветенеце, цветенецето, цветето;*

А след знак ◆ се привежда материал от стб. лековници: *осъпы (С).*

Азбучни речници

1. **Речник на народната духовна култура на българите** / М. Китанова З. Барболова, П. Легурска, Н. Павлова, М. Симеонова. София: Наука и изкуство, 2018. 504 с. ISBN 978-954-02-0337-9.

Това е първият в българското езикознание етнолингвистичен речник на народните термини, чиято цел е да представи духовната народната културна традиция чрез терминологията ѝ в синхронен аспект. Чрез него се реконструира езиковата картина на традиционния българин. Представени са повече от 5000 единици от цялата българска езикова територия с ясни и достъпни дефиниции. Подборът на лексиката се извършва по следните теми: народни празници, семейна обредност, роднинска терминология, народно право, демонология, болести. Растения и животни са включени само, ако се отнасят до определени обреди или празници.

Термините са представени в азбучен ред. Речниковата статия има следната структура: заглавка ~ тълкуване ~ /разпространение или източни/; фонетични варианти с тяхното разпространение [фонетичен вариант /разпространение/]; семантични еквиваленти, които са отбелязани само при основната дума. Например:

пеперѹда¹ — Обред за предизвикване на дъжд (Източна и Западна България /ИБ, ЗБ/ [*пеперѹга* /Дупница, Панагюрище, Струга, Хасковско/; *пемперѹга* /ЗБ/, *пеперлю̀га* /Ивайловградско/, *пяпя̀рѹда* /Преславско/].

< вай̀ гѹгу, вай̀ дудѹла, ой̀ люле, росом̀анка.

*Обредът няма фиксирана дата. Изпълнява се по време на суша през пролетта и лятото;

пеперѹда² — Главно действащо лице в обреда „пеперу̀да“ /ИБ/, [*пемперѹга* /Западна България/; *пеперлю̀га* /Ивайловградско/; *пяпя̀рѹда* /Преславско/].

Характерни особености на етнолингвистичните речници

Част от приведената лексика е общоупотребима, но функционира в обредните комплекси като терминологична. Не се използва фонетична транскрипция. Ударение се поставя само там, където то е регистрирано. Граматичната характеристика е представена имплицитно чрез речниковите дефиниции. Напр. ‘болнав човек’ (за съществителни имена), ‘който боледува често, болнав’ (за прилагателни имена), ‘разболявам се, почвам да боледувам’ (глаголни форми от несвършен вид), ‘разболея се, почна да боледувам’ (глаголни форми от свършен вид). Материалът е ексцерпиран от писмени източници и архиви — диалектни, етнолингвистични, етноложки, фолклорни, а също и лично събиран на експедиции от членовете на посочените колективи.

Bulgarian Ethnolinguistic Lexicography in the New Millennium

The report examines in detail the features of ethnolinguistic dictionaries, which are developed in the Section of Ethnolinguistics of the Institute of Bulgarian Language “Prof. L. Andreychin”, Bulgarian Academy of Sciences, — the new in their concepts and realization. A comparison is made between them and the ethnolinguistic lexicographic products made by collaborators of the Moscow and Lublin schools.

DOI: 10.31168/0459-6.32

А. А. Плотникова (Москва, Россия)

Карпатские параллели к балканским мотивам воздушной битвы

В докладе речь пойдет о карпатских аналогиях к известным у славян на Балканах представлениям о том, что бурю, грозу, град, сильный ветер вызывает змей-дракон, летающий в облаках. Ранее мною неоднократно рассматривались особенности сербских, черногорских, македонских, болгарских, а также и албанских поверий о воздушной битве двух змееподобных персонажей, вызывающей непогоду, см., например, (Плотникова 2004: 222–231, 658–676; Плотникова 2013: 51–65, 183–192). Карпатские параллели к этому сюжету встречаются как у славян (словаков, украинцев), так и у их соседей (румын, венгров).

Смежная с болгарской и сербской территориями румынская часть карпато-балканского диалектного ландшафта характеризуется значительным числом ранних и поздних заимствований из южнославянских языков и культурных традиций. Румынские лексемы *zmeu* (ранее заимствование из славянских языков), (*h)ala* (позднее заимствование из